

Kompilacija Preporuka UN tijela za ljudska prava

I *Institucionalni okvir*

1.1. *Adekvatnost zakonodavstva*

a) Ustav

Komitet o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (nadalje: Komitet ESKP) je zabilježio da ustavni okvir za Bosnu i Hercegovinu, koji je nametnuo Dejtonski mirovni sporazum, koji dijeli državu članicu na dva entiteta (decentraliziranu Federaciju BiH, koju čini 10 kantona, i centraliziranu Republiku Srpsku), te na jedan distrikt (Brčko Distrikt), daje ograničenu odgovornost i ovlasti Vladi na državnom nivou, posebno u području ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava, te stvara složenu administrativnu strukturu, koja često rezultira nepostojanjem usklađenosti i implementacije zakona i politika koji se odnose na jednako uživanje ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava za stanovnike dva entiteta, kantona u Federaciji BiH i općina istog ili različitih entiteta.¹

Također, Komitet o eliminaciji rasne diskriminacije (nadalje: Komitet ERD) opaža da struktura trenutnog Ustava Bosne i Hercegovine daje važnost određenih prava isključivo na etničkoj osnovi, a što je posljedica “strukture proizašle iz Dejtonskog / Pariškog mirovnog sporazuma, i da je bilo potrebno, kao prijelazno rješenje, osigurati mir nakon oružanog sukoba.” Međutim, Komitet ERD također bilježi da trenutačno ustavno dodjeljivanje važnih prava isključivo na etničkoj osnovi može ugroziti potpuno sprovođenje Konvencije o eliminaciji rasne diskriminacije.²

Komitet ERD je izrazio zabrinutost u vezi činjenice da državni i entitetski Ustavi daju određene ovlasti i dodjeljuje određena prava isključivo članovima takozvanih “konstitutivnih naroda” (Bošnjaci, Hrvati i Srbi) (Član 2 (1) i (c)), a da se osobe koje ne pripadaju jednoj od ovih etničkih grupa formalno svrstavaju kao “ostali”, te je stoga Komitet ***naložio državni članici da osigura da su sva zakonski predviđena prava data, i po zakonu i stvarno, svim osobama na teritoriji države članice, bez obzira na rasnu ili etničku pripadnost.*** Komitet je čvrsto predložio da ***država članica pregleda i odstrani diskriminatorni jezik iz Ustava države ili entiteta, kao i iz svih zakonodavnih i drugih domaćih zakonskih tekstova, posebno uključujući, ali ne ograničavajući se samo na to, razlikovanje između takozvanih “konstitutivnih naroda” i “ostalih”.***³

Komitet za ljudska prava je također istakao svoju zabrinutost da nakon odbijanja relevantnih ustavnih amandmana 26. aprila 2006. godine, državni Ustav i Izborni zakon i dalje isključuju “ostale”, i.e. osobe koje ne pripadaju jednom od “konstitutivnih naroda” države članice (Bošnjaci, Hrvati, Srbi), i njihov izbor u Dom naroda i tročlano Predsjedništvo Bosne i Hercegovine (članovi 2., 25, i 26.), te preporučio ***da država članica treba ponovo započeti razgovore o ustavnim promjenama na transparentan način i na širokim osnovama participiranja uključiti sve činioce, sa ciljem usvajanja izbornog sistema koji garantira jednako uživanje prava svim građanima prema članu 25. Pakta, bez obzira na njihovu nacionalnost.***⁴

¹ E/C.12/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, tačka 8.

² CERD/C/BIH/CO/6, Zaključna razmatranja Komiteta o eliminaciji rasne diskriminacije, tačka 4.

³ CERD/C/BIH/CO/6, Zaključna razmatranja Komiteta o eliminaciji rasne diskriminacije, tačka 12.

⁴ CCPR/C/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta za ljudska prava, tačka 8.

Komitet za ljudska prava je zabrinut u vezi sa izvještajima o provokativnoj upotrebi vjerskih i nacionalnih simbola koje imaju diskriminatorski odnos prema pojedinim nacionalnim grupama, i o nesprovođenju odluke Ustavnog suda od 31. marta 2006. godine u vezi sa upotrebom zastave, grba i himne na entitetskom nivou, zbog čega država članica **treba poduzeti djeolotvorne mjere kako bi eliminirala takve diskriminatorske prakse i implementirala odluku Ustavnog suda od 31. marta 2006. godine, koja se tiče upotrebe zastave, grba i himne.**⁵

b) Zakoni

b.1. Zakon o ravnopravnosti spolova

Komitet ESKP je preporučio da država članica **izmijeni i dopuni postojeću legislativu kako bi adekvatno odražavala i implementirala Zakon o ravnopravnosti spolova iz 2003. godine, te da poveća sredstva Agencije za ravnopravnost spolova**, kako bi joj omogućila da djelotvorno kontrolira i bori se protiv diskriminacije spolova u području ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava.⁶

Preporuka Komiteta o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (nadalje: CEDAW Komitet) je da država članica **ubrza postupak harmoniziranja zakona kako bi se ispoštovala obaveza utvrđena Zakonom o ravnopravnosti spolova (član 30. stav 2), kao i svim članovima Konvencije, te da uspostavi procedure za uspješnu provedbu i izvršavanje navedenih zakona.**⁷

b.2. Izborni zakon

Komitet ERD je izrazio duboku zabrinutost u vezi činjenice da se po članu IV i V državnog Ustava, samo osobe koje pripadaju grupi koja se zakonom smatra jednim od bosansko-hercegovačkih “konstitutivnih naroda” (Bošnjaci, Hrvati i Srbi), grupa koja također čini dominantnu većinu na području entiteta u kojem osoba ima boravište (e.g. Bošnjaci i Hrvati na teritoriji Federacije Bosne i Hercegovine, i Srbi na teritoriji Republike Srpske) mogu biti birani u Dom naroda, odnosno tročlano Predsjedništvo Bosne i Hercegovine. **Ova postojeća pravna struktura stoga isključuje iz Doma naroda i Predsjedništva sve osobe koji se izjašnjavaju kao “ostali”, odnosno osobe koje pripadaju nacionalnim manjinama ili etničkim grupama koje nisu Bošnjaci, Hrvati ili Srbi.** Iako je trojna struktura osnovnih političkih institucija države članice možda opravdana, ili čak inicijalno potrebna kako bi se uspostavio mir nakon oružanog sukoba na teritoriji države članice, **Komitet je zabilježio da zakonsko razlikovanje koje favorizira i daje posebne privilegije i prednosti određenim etničkim grupama nije u saglasnosti sa članovima 1. i 5(c) Konvencije.** Komitet je dalje zabilježio da je ovo posebno istinito kada je nestala potreba zbog koje su posebne privilegije i prednosti poduzete, zbog čega Komitet **“nalaže državi članici da nastavi sa izmjenama relevantnih odredaba državnog Ustava i Izbornog zakona, s ciljem osiguranja jednakog uživanja prava glasa i kandidature svim građanima bez obzira na etničku pripadnost.”**⁸

CEDAW Komitet zahtijeva da država članica **harmonizira Izborni zakon sa Zakonom o ravnopravnosti spolova, te da pojača i provede mjere za veću zastupljenost žena u izabranim i imenovanim tijelima i na funkcijama u procesima donošenja odluka u državnoj upravi, sudstvu, kao i na funkcijama u državnim kompanijama**, između ostalog i putem provedbe privremenih specijalnih mjera, u skladu sa članom 4. stav 1 Konvencije i Općim preporukama

⁵ CCPR/C/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta za ljudska prava, tačka 25.

⁶ E/C.12/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, tačka 34.

⁷ CEDAW/C/BIH/CO/3, Zaključni komentari Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena, tačka 16.

⁸ CERD/C/BIH/CO/6, Zaključna razmatranja Komiteta o eliminaciji rasne diskriminacije, tačka 11.

25. Komitet, također, podstiče državu članicu da senzitivizira privatna preduzeća, sindikate i političke stranke u cilju unapređivanja žena u procesima donošenja odluka.⁹

Komitet za ljudska prava smatra da *država članica treba harmonizirati sistem kvota u Izbornom zakonu sa propisima iz Zakona o ravnopravnosti spolova i poduzeti specijalne mjere dodatno statutornim kvotama, kako bi poboljšala zastupljenost žena u svim zakonodavnim i izvršnim tijelima.*¹⁰

b.3. Anti-diskriminacijski zakon

Komitet ERD je izrazio *zabrinutost zbog odsustva sveobuhvatnog anti-diskriminacijskog zakonodavstva*, posebno uključujući zakone i odredbe u domenu građanskog i upravnog prava, koji čine nezakonitim djela rasne diskriminacije koja ne mogu predstavljati krivične prekršaje (član 2(1)(d)), te predložio državi članici *da propiše sveobuhvatne upravne, građanske i/ili krivične anti-diskriminacijske zakone, koji zabranjuju djela rasne diskriminacije prilikom zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja, zdravstvene zaštite, socijalnog osiguranja (uključujući penzije), obrazovanja i javnog smještaja.*¹¹

b.4. Definiranje torture u zakonodavstvu

Komitet protiv torture je izrazio zabrinutost zbog nedostatka saglasnosti između državnih i entitetskih zakona koji uključuju definiciju torture, u kojima definicije, posebno u Republici Srpskoj i Distriktu Brčko, nisu u potpunoj saglasnosti sa definicijom koja je data u članu 1. Konvencije, zbog čega država članica treba da poduzme mjere da *“inkorporira definiciju krivičnog djela torture, kako je definiran u Konvenciji, u domaći zakon u cijeloj državi i da osigura harmonizaciju definicija u Republici Srpskoj i Distriktu Brčko sa Krivičnim zakonom i Zakonom o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine putem neophodnih pravnih amandmana.”*¹²

1.2. Nacionalni akcioni programi ljudskih prava

Preporuka CEDAW Komiteta je da bi nacrt gender akcionog plana trebao biti podnesen Vijeću ministara i Parlamentarnoj skupštini po ubrzanoj proceduri, kako bi mogao biti usvojen prije izbora u 2006. godini. Preporuka Komiteta je, također, da država članica odmah poduzme mjere za nastavak gender obuke vladinih zvaničnika/ca na svim nivoima i da dodijeli sredstva za implementaciju Plana kroz uvođenje budžetskih linija u okviru ministarstava zaduženih za implementaciju, kao i kroz iznalaženje sredstava kod međunarodnih donatora.¹³

Preporuka Komiteta o pravima djeteta je da država članica treba *efikasno implementirati Državni plan akcije za djecu, koji bi trebalo da bude usmjeren ka realizaciji načela i odredaba Konvencije i koji bi, između ostalog, trebalo da uzme u obzir Deklaraciju i Akcioni plan "Svijet prilagođen djeci" koji su usvojeni na posebnoj sjednici Generalne skupštine u maju 2002. godine.* Komitet je nadalje preporučio državi članici da *poduzme sve neophodne mjere za obezbjeđivanje efikasnog funkcioniranja Vijeća za djecu* i odgovarajućih reakcija državnih vlasti i tijela u skladu sa preporukama Vijeća, kao i da razmotri mogućnost uključivanja nevladinih organizacija u rad Vijeća za djecu.¹⁴

⁹ CEDAW/C/BIH/CO/3, Zaključni komentari Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena, tačka 30.

¹⁰ CCPR/C/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta za ljudska prava, tačka 11.

¹¹ CERD/C/BIH/CO/6, Zaključna razmatranja Komiteta o eliminaciji rasne diskriminacije, 13.

¹² CAT/C/BIH/CO/1, Zaključci i preporuke Komiteta protiv torture, tačka 9.

¹³ CEDAW/C/BIH/CO/3, Zaključni komentari Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena, tačka 22.

¹⁴ CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 11.

1.3. Nacionalne institucije ljudskih prava

Komitet ESKP je preporučio državi članici *da osigura nezavisnost i nepristranost Ureda državnog ombudsmana, te da usvoji jedan zajednički pristup ljudskim pravima za državu članicu.*¹⁵ Istovremeno, Komitet ERD je predložio državi članici *da osigura finansijsku nezavisnost i funkcionalnu djelotvornost Ureda ombudsmana*, u skladu sa Pariškim principima iz 1993. godine¹⁶, te da u slučaju spajanja Ureda ombudsmana države i njenih entiteta, ovakvo sjedinjenje protekne *s ciljem osiguranja jedinstvenog, prije nego etničkog, pristupa odbrani osnovnih ljudskih prava.*¹⁷

Preporuka CEDAW Komiteta je da država članica treba *osnažiti Agenciju za ravnopravnost spolova kroz veće ovlasti vis-a-vis relevantnih ministarstava i Vijeća ministara u njoj procjeni zakona, akata i podzakonskih propisa sa aspekta gendera, kao i kroz dodatne ljudske resurse i finansijska sredstva.* U istom cilju Komitet je preporučio državi članici da *preispita adekvatnost pozicioniranja Agencije za ravnopravnost spolova u okviru Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, te da razmotri mogućnost njene uspostave kao tijela koje će biti direktno odgovorno Vijeću ministara Bosne i Hercegovine.* Sukladno preporuci Komiteta, država članica treba nastaviti sa aktivnostima na podizanju svijesti i izgradnji kapaciteta svih vladinih agencija na državnom, entitetskom, kantonalnom i općinskom nivou vezano za njihovu kolektivnu odgovornost u provedbi Konvencije.¹⁸

Komitet o pravima djeteta je preporučio državi članici da *pruži podršku Uredima ombudsmana u pokretanju kampanja za podizanje javne svijesti*, koje će naročito biti usmjerene na roditelje i djecu u nastojanju da im se pruže *informacije o postojanju i funkcijama odjeljenja za dječja prava u okviru Ureda ombudsmana, a naročito o njihovom ovlaštenju da primaju i istražuju žalbe koje se tiču kršenja dječjih prava.* Država članica se nadalje podstiče da po tim pitanjima zatraži tehničku suradnju sa UNICEF-om i OHCHR-om, kao i sa drugim organizacijama¹⁹.

1.4. Prikupljanje podataka

Komitet ESKP je zatražio od države članice *da uključi ažurirane statističke podatke, razvrstane po dobi, etničkoj grupi, socijalnom i drugom relevantnom statusu, o zastupljenosti žena u društvenom i privatnom sektoru zapošljavanja, kao i o plaćama koje žene primaju u usporedbi sa muškarcima za isti rad,*²⁰ dok je Komitet ERD predložio državi *“da nastavi sa nastojanjima u prikupljanju neprikupljenih statističkih podataka u vezi etničkog sastava stanovništva*, te da uspostavi odgovarajuće mehanizme monitoringa (praćenja) etnički motivirane diskriminacije i nasilja među različitim etničkim grupama.”²¹

Komitet protiv torture je stanovišta da država članica treba u sljedećem periodičnom izvještaju *pružiti detaljne statističke podatke, razvrstane prema spolu, etničkoj ili nacionalnoj pripadnosti, starosnoj dobi, geografskom regionu i tipu i lokaciji mjesta uskraćivanja slobode, žalbama koje se odnose na slučajeve torture ili drugog lošeg tretmana*, uključujući one koje su

¹⁵ E/C.12/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, tačka 30.

¹⁶ GA Res. A/48/134, od 20. decembra 1993. godine.

¹⁷ CERD/C/BIH/CO/6, Zaključna razmatranja Komiteta o eliminaciji rasne diskriminacije, tačka 9.

¹⁸ CEDAW/C/BIH/CO/3, Zaključni komentari Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena, tačka 20.

¹⁹ CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 15.

²⁰ E/C.12/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima tačka 33.

²¹ CERD/C/BIH/CO/6, Zaključna razmatranja Komiteta o eliminaciji rasne diskriminacije, tačka 8.

odbacili sudovi, kao *i povezane istrage, krivično procesuiranje, disciplinske i novčane kazne, i podatke o kompenzaciji i rehabilitaciji koja je pružena žrtvama.*²²

Također, CEDAW Komitet je zahtijevao da država članica *uspostavi prioritete u prikupljanju podataka i uključi opsežne statističke podatke ravnopravnosti po spolu u svoj sljedeći izvještaj, kako bi se moglo prikazati prava slika de facto uživanja ljudskih prava od strane žena.* Preporuka Komiteta je da *kaznene mjere za nepoštivanje predviđene u članu 18. Zakona o ravnopravnosti spolova budu primjenjene.*²³

Nadalje, Komitet o pravima djeteta je preporučio državi članici da *hitno izvrši popis stanovništva i razvije koordinirani sistem za prikupljanje podataka koji bi trebalo da pokrije svu djecu mlađu od 18 godina i da razvrsta te podatke po grupama djece kojima je potrebna posebna zaštita.* Država članica bi također trebala izraditi pokazatelje za efikasno praćenje i evaluaciju napretka u implementaciji Konvencije, kao i za procjenu uticaja politika koje se tiču djece. Država članica je podstaknuta da u vezi sa tim zatraži tehničku suradnju sa UNICEF-om.²⁴

II Nediskriminacija i ravnopravnost

Komitet ERD je bio zabrinut u vezi činjenice da popis ljudskih prava i osnovnih sloboda sadržanih u članu II (3) Ustava Bosne i Hercegovine, a koja su pokrivena zabranom diskriminacije u članu II (4), ne uključuje sva građanska, kulturna, ekonomska, politička i socijalna prava zaštićena po članu 5. Konvencije (član 2 (1) (c)), te je predložio *da država članica poduzme potrebne zakonodavne mjere kako bi osigurala da se zabrana etničke diskriminacije iz člana II (4) Ustava Bosne i Hercegovine primjenjuje u odnosu na uživanje svih prava i sloboda iz člana 5. Konvencije.*²⁵

Nadalje, Komitet ERD je izrazio svoju duboku zabrinutost oko daljih etničkih podjela unutar društva države članice, što pojačava strukturalnu diskriminaciju i institucionalnu pristrasnost i netoleranciju, zbog čega je Komitet ohrabrio državu članicu *da aktivno podrži programe koji podstiču međureligijski dijalog, i ističu toleranciju i razumjevanje sa poštivanjem kulture i istorije različitih etničkih grupa unutar Bosne i Hercegovine.* Komitet je isto tako ohrabrio državu članicu *da promovira takve projekte u javnom obrazovnom sektoru, političkim i medijskim simpozijima, u smislu podsticanja većeg poštivanja i priznavanja uloge različitosti u izgradnji jačeg osjećaja za nacionalno jedinstvo u kontekstu zajedničkog, multietničkog koncepta bosanskog državljanstva.*²⁶

2.1. Prava manjina

Komitet ESKP je apelirao na državu članicu *da osigura pravo Romima na povrat svoje predratne imovine, garantira prava zadržavanja stana u zakupu stanovnicima romskih naselja, te osigura odgovarajući alternativni smještaj ili kompenzaciju Romima i predratnim stanarima koji su deložirani iz svojih naselja i domova, u skladu sa Općim komentarom Komiteta br.7.*²⁷

Nadalje, Komitet ERD je istaknuo svoju zabrinutost u vezi informacija da Vijeća za Rome, koje je osnovano 2002. godine i sastavljeno od nevladinih organizacija koje predstavljaju interese

²² CAT/C/BIH/CO/1, Zaključci i preporuke Komiteta protiv torture, tačka 22.

²³ CEDAW/C/BIH/CO/3, Zaključni komentari Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena, tačka 18.

²⁴ CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 19.

²⁵ CERD/C/BIH/CO/6, Zaključna razmatranja Komiteta o eliminaciji rasne diskriminacije, tačka 10.

²⁶ CERD/C/BIH/CO/6, Zaključna razmatranja Komiteta o eliminaciji rasne diskriminacije, tačka 24.

²⁷ E/C.12/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, tačka 47.

romske populacije, nema dovoljno finansijske potpore i sredstava kako bi ispunilo svoj mandat, te da je rijetko konsultirano od strane Vijeća Ministara Bosne i Hercegovine (član 2(1)(e)), zbog čega je Komitet predložio da **država članica ojača ulogu Vijeća za Rome time što će im dodijeliti dovoljno sredstava kako bi djelotvornije ispunili mandat, te da Vijeće bude konsultirano u vezi bilo kojeg procesa donošenja odluka koje utiču na prava i interese romske populacije, u skladu sa Općim preporukama Komiteta br. 27.**²⁸

Komitet ERD je također sa zabrinutošću zabilježio da Nacionalna strategija za Rome navodno nije uspjela identificirati posebne mjere, dodijeliti dovoljno sredstava, ili identificirati kompetentne organe kojima je dodijeljena odgovornost za implementaciju strategije (Član 2(2)), te predložio da **država članica izvrši pregled Nacionalne strategije za Rome, kako bi osigurala identificiranje posebnih mjera, uspostavljanje odgovarajuće raspodjele budžeta, i identificiranje tijela odgovornih za implementaciju.**²⁹

Komitet za ljudska prava je zabrinut u vezi sa izvještajima o diskriminaciji i nasilju počinjenom nad Romima i bilježi da izvještaj države članice ne sadrži informacije o mogućnostima Roma da dobiju instrukcije na romskom jeziku o svom jeziku i kulturi, zbog čega Komitet smatra da država članica treba intenzivno poduzimati programe javnog informiranja kako bi spriječila predrasude o Romima u društvu. Također treba uključiti u svoj sljedeći periodični izvještaj detaljne informacije o poduzetim mjerama u smislu sprovođenja ligvističkih i obrazovnih prava Roma koji su zaštićeni prema Zakonu o zaštiti prava osoba koje pripadaju nacionalnim manjinama, djelotvornosti takvih mjera, broju romske djece koji dobivaju nastavu na svom jeziku i o svojoj klulturi, razvrstanih po spolu, starosti, mjestu prebivališta, kao i o broju nastavnih sati po sedmici.³⁰

2.2. Prava djece

U skladu sa članom 2. Konvencije, Komitet o pravima djeteta je preporučio državi članici da **pažljivo i redovno evaluira postojeće nejednakosti u stepenu uživanja dječijih prava od strane same djece**, i da na osnovu te evaluacije poduzme neophodne korake u cilju sprječavanja i borbe protiv svih diskriminatorskih nejednakosti. Komitet je također preporučio državi članici da **ojača svoje administrativne i sudske mjere u cilju sprječavanja i otklanjanja de facto diskriminacije djece, naročito djece sa invaliditetom, romske djece i djece koja pripadaju etničkim i/ili vjerskim manjinama ili su druge nacionalnosti**. Država članica se podstiče da u konsultacijama sa medijima izradi kodeks ponašanja koji bi pomogao da se otklone stereotipi i stigmatizacija manjinskih i/ili etničkih grupa u medijima.³¹

III Vladavina zakona

3.1. Primjena Konvencije

Komitet ESKP je apelirao na državu članicu da **osigura primjenu prava iz Pakta na domaćim sudovima i skreće pažnju na Opći komentar br. 9 o domaćoj primjeni Pakta**. Komitet je pozvao

²⁸ CERD/C/BIH/CO/6, Zaključna razmatranja Komiteta o eliminaciji rasne diskriminacije, tačka 14.

²⁹ CERD/C/BIH/CO/6, Zaključna razmatranja Komiteta o eliminaciji rasne diskriminacije, tačka 15.

³⁰ CCPR/C/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta za ljudska prava, tačka 24.

³¹ CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 26.

državu članicu da u drugi periodični izvještaj uključi informacije u vezi sa precedentnim pravom u primjeni Pakta.³²

CEDAW Komitet zahtijeva od države članice da *osigura de facto sudsku primjenjivost prava iz Konvencije u svim domaćim sudovima i drugim mehanizmima. Komitet je zvanično pozvao državu članicu da uvede dodatne mjere za šire informiranje o Konvenciji i da sprovede programe za tužitelje/ice, sudije i sutkinje, ombudsmane i advokate/ice koji pokrivaju primjenu Konvencije*, a posebno, njene koncepte o direktnoj i indirektnoj diskriminaciji i ravnopravnosti. Preporuka Komiteta je da se podrže stalne kampanje podizanja svijesti i pravna obuka za žene i nevladine organizacije koje se bave ženskim pitanjima radi podsticanja i osposobljavanja žena da iskoriste mogućnosti postupaka i pravnih lijekova u slučaju kršenja njihovih prava utvrđenih Konvencijom.³³

Komitet za ljudska prava je iskazao zabrinutost zbog činjenice da Pakt o političkim i građanskim pravima nije preveden na zvanične jezike države članice te da sudije, tužitelji i pravnici nisu potpuno upoznati o direktnoj primjenjivosti odredaba Pakta (član 2.), zbog čega bi *država članica trebala dati veliki publicitet odredbama Pakta, inter alia, prevodenjem istog na zvanične jezike Bosne i Hercegovine, i poboljšavajući obuku za sudije, tužitelje i pravnike o primjeni Pakta.*³⁴

Iako je uzeo u obzir izjavu države članice da trenutno nije u poziciji da povuče svoju rezervu u vezi sa članom 9(1) Konvencije, Komitet o pravima djeteta je mišljenja da u praksi nema potrebe za rezervom, pošto se Centri za socijalni rad mogu smatrati "nadležnim vlastima" u skladu sa članom 9. Konvencije, te je u svjetlu Bečke deklaracije i Programa akcije *Komitet preporučio da država članica što je moguće prije povuče svoju rezervu, te da poduzme sve neophodne proceduralne radnje u vezi sa tim.*³⁵ Nadalje, Komitet o pravima djeteta je preporučio državi članici da *nastavi ulagati napore u cilju obezbjeđivanja jedinstvene primjene načela i odredaba Konvencije u cijeloj zemlji i da ubrza proces usvajanja zakona koji se trenutno nalaze u fazi provjere.*³⁶

3.2. Primjena zakona

Komitet ERD je sa zabrinutošću zabilježio nedostatak djelotvorne implementacije odredaba krivičnog zakona, kao što su članovi 145. i 146. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, koji kažnjavaju djela rasne diskriminacije (Član 4(a) i 6)), zbog čega je naložio državi članici *da osigura djelotvornu implementaciju svih zakonskih odredbi koje eliminišu rasnu diskriminaciju*, te da osigura u svom sljedećem izvještaju ažurirane informacije o provedbi odredbi koje kažnjavaju rasnu diskriminaciju od strane sudova unutar Bosne i Hercegovine, a posebno članova 145. i 146. Krivičnog zakona BiH. Takve informacije bi trebale uključiti broj i prirodu podignutih slučajeva, donesene presude i kazne, i bilo kakvu restituciju ili druge pravne lijekove date žrtvama takvih djela.³⁷

Također, Komitet ERD je iskazao duboku zabrinutost za teškoće sa kojima se susreću pripadnici romske populacije pri vađenju osobnih dokumenata, uključujući rodne listove, lične karte, pasoše i druge dokumente koji se tiču zdravstvenog osiguranja i socijalnih beneficija, te je naložio državi članici *da poduzme hitne korake e.g. uklanjajući administrativne prepreke, kako bi osigurali da svi Romi imaju pravo pristupa osobnim dokumentima, a koji su im neophodni u*

³² E/C.12/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, tačka 31.

³³ CEDAW/C/BIH/CO/3, Zaključni komentari Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena, tačka 14.

³⁴ CCPR/C/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta za ljudska prava, tačka 9.

³⁵ CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 6. i 7.

³⁶ CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 9.

³⁷ CERD/C/BIH/CO/6, Zaključna razmatranja Komiteta o eliminaciji rasne diskriminacije, tačka 16.

*uživanju, inter alia, njihovih ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava kao što su zaposlenje, stanovanje, zdravstvena zaštita, socijalna sigurnost i obrazovanje.*³⁸

Sličnog stanovišta je i Komitet za ljudska prava, prema kojem država članica *treba ukloniti administrativne prepreke i naknade kako bi osigurala da svi Romi imaju pristup osobnim dokumentima, uključujući i rodne listove, koji su im potrebni kako bi imali zdravstveno osiguranje, socijalnu zaštitu, obrazovanje i druga osnovna prava.*³⁹

U kontekstu člana 7. Konvencije, Komitet o pravima djeteta je zahtijevao od države članice da, *kao stvar od prioritnog značaja, nastavi i jača napore na uspostavljanju sistema koji će obezbijediti upis u matične knjige rođenih za svu djecu koja se rode na njezinoj teritoriji* – bez obzira na nacionalnost ili status djetetovih roditelja – kao i za svu djecu koja su rođena u inostranstvu, a čiji su roditelji državljani države članice, te da poduzme *konkretne korake kako bi se obezbijedio upis romske djece u matične knjige rođenih.*⁴⁰

Komitet o pravima djeteta je preporučio državi članici i da *ojača napore kako bi opće načelo najboljih interesa djeteta bilo shvaćeno, te na odgovarajući način ugrađeno i implementirano u sve zakonske odredbe, sudske i administrativne odluke*, te projekte, programe i usluge koji utiču na djecu.⁴¹

Komitet o pravima djeteta je nadalje preporučio državi članici *da poduzme neophodne zakonske, administrativne i druge mjere kako bi u potpunosti uskladila nacionalne procedure za usvajanje djece sa članom 21. Konvencije, te da razmotri mogućnost potpisivanja Haške konvencije o zaštiti djece i suradnji u oblasti međudržavnog usvajanja.* Komitet je isto tako preporučio državi članici da u okviru svog sljedećeg izvještaja dostavi raščlanjene podatke o djeci koja su uključena u proces domaćeg i međudržavnog usvajanja. Također, Komitet je preporučio državi članici *da se smještaj djece bez roditeljskog staranja u institucije koristi samo u krajnjoj nuždi, tj. samo kada je to preporučeno od strane stručnjaka i u najboljem interesu djeteta.* Državi članici se preporučuje da vrši sistematične periodične provjere smještaja djeteta u skladu sa članom 25. Konvencije. Komitet je također preporučio državi članici da izradi kvalitetne standarde za hraniteljstvo i da u znatnoj mjeri smanji vrijeme koje djeca bez roditeljskog staranja provode u institucijama. Komitet je nadalje preporučio izdvajanje dovoljnih sredstava za ispravno funkcioniranje i monitoring starateljskih institucija i hraniteljskog smještaja.⁴²

Stanovište Komiteta protiv torture je da država članica treba:

- (a) *Redovno obrazovati i provoditi obuku osoblja za sprovođenje zakona, uključujući osoblje policije i zatvora, kako bi se osiguralo da su svi zvaničnici u potpunosti obaviješteni o odredbama Konvencije;* da kršenja neće biti tolerirana i da će biti istražena, a počinitelji krivično gonjeni. *Svo osoblje treba da prođe specifičnu obuku o tome kako da identificiraju znakove torture pojedinaca;*
- (b) *Osigurati i dozvoliti stalno i nezavisno nadgledanje djelovanja policije i službenika koji rade u zatvorima,* između ostalog, putem postojećih ureda kao što su Uredi ombudsmana i nevladinih organizacija;
- (c) *Osigurati da mehanizmi unutarnje kontrole policije i zatvora ispravno funkcioniraju i da su nezavisni i djelotvorni.*⁴³

³⁸ CERD/C/BIH/CO/6, Zaključna razmatranja Komiteta o eliminaciji rasne diskriminacije, tačka 17.

³⁹ CCPR/C/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta za ljudska prava, tačka 22.

⁴⁰ CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 33.

⁴¹ CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 29.

⁴² CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 39. i 41.

⁴³ CAT/C/BIH/CO/1, Zaključni i preporuke Komiteta protiv torture, tačka 13.

3.3. Pravda u tranziciji

3.3.1. Mehanizmi za traženje istine

Komitet za ljudska prava je razočaran neusvajanjem odgovarajućeg zakona o uspostavi Komisije za istinu i pomirenje, kao i drugih inicijativa koje bi promovirale pomirenje (član 2.), te je stanovišta da bi država članica **trebala intenzivirati svoje napore oko usvajanja sistematskog pristupa ponovnom uspostavljanju međusobnog povjerenja između različitih etničkih grupa i odgovornosti za već počinjenja kršenja ljudskih prava.**⁴⁴

3.3.2. Krivična pravda

Komitet za ljudska prava je izrazio zabrinutost o nedostatku sredstava za okružne i kantonalne sudove koji procesuiraju slučajeve ratnih zločina, i o nezadovoljavajućoj implementaciji Zakona o zaštiti svjedoka na entitetskom nivou, te preporučio da država članica **treba osigurati dovoljno sredstava i kadrova okružnim i kantonalnim sudovima koji sude ratne zločine i osigurati djelotvornu primjenu državnog i entitetskih zakona o zaštiti svjedoka.**⁴⁵

3.3.3. Tortura

a) Ratna tortura

Država članica treba:

- (a) Poduzeti efektivne mjere da **osigura ispravne i nepristrasne istrage o svim navodnim torturama i drugim surovim, neljudskim ili ponižavajućim postupcima, krivično gonjenje i kažnjavanje počinitelja, bez obzira na njihovo etničko porijeklo i osiguravanje pravične i adekvatne kompenzacije za žrtve;**
- (b) **Proširiti potpunu suradnju sa Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju, između ostalog, tako što će se osigurati da se sve optužene osobe uhvate, pritvore i prebace u zatvor Tribunala, kao i da se odobri Tribunalu puni pristup traženim dokumentima i mogućim svjedocima;**
- (c) **Pružanje informacija u vezi s krivičnim postupcima, proširujući zajedničku sudsku asistenciju i suradnju sa drugim relevantnim zemljama i Tribunalom,** kako je propisano u Konvenciji;
- (d) **Stavljanje na snagu relevantnog zakonodavstva, uključujući pružanje zaštite svjedocima i drugim učesnicima u sudskom postupku, te osigurati da se svjedočenja žrtava torture i lošeg tretmana pravično tretiraju u svim fazama postupka;**
- (e) **Razvijanje pravnih i drugih mjera koje bi bile provedene u cijeloj državi, kao i zvanične programe za rehabilitaciju žrtava torture, uključujući seksualno nasilje, osiguravajući im priznavanje i mogućnosti dobijanja obeštećenja i njihovo pravo na pravičnu i adekvatnu kompenzaciju i rehabilitaciju u skladu sa zahtjevima Konvencije.**⁴⁶

⁴⁴ CCPR/C/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta za ljudska prava, tačka 10.

⁴⁵ CCPR/C/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta za ljudska prava, tačka 13.

⁴⁶ CAT/C/BIH/CO/1, Zaključci i preporuke Komiteta protiv torture, tačka 10.

A.a. Civilne žrtve rata

Komitet ESKP je apelirao na državu članicu da **osigura pravedniju dodjelu postojećih sredstava za socijalnu zaštitu, posebno civilnih žrtava rata, s ciljem smanjenja proturječnosti između, između ostalog, budžeta za civilne i vojne žrtve rata.**

Komitet je podstakao državu članicu da promovira usvajanje predloženog Zakona o izmjenama i dopunama FBiH Zakona o socijalnoj zaštiti, civilnim žrtvama rata i porodicama sa djecom, koji je trenutno u parlamentarnoj proceduri u FBiH, i koji predviđa transfer budžeta za socijalnu zaštitu civilnih žrtava rata i osobe sa invaliditetom koje nisu povezane sa oružanim sukobom sa kantona na Federaciju, kako bi se ukinule nejednakosti koje su rezultat različite dostupnosti sredstava u kantonima. Također je zatražio od države članice da osigura da vlasti FBiH prošire ovaj transfer budžeta na druge kategorije korisnika socijalne zaštite.⁴⁷

Identičnog stajališta je Komitet za ljudska prava, po kojem država članica **mora osigurati da žrtve psihičke torture dobiju status civilne žrtve rata u oba entiteta, te da lične invalidnine koje dobijaju civilne žrtve rata budu usklađene među entitetima i kantonima, te izjednačene sa ličnim invalidninama boraca učesnika rata.** Država članica treba uključiti u svoj sljedeći periodični izvještaj ažurirane statističke podatke o broju žrtava psihičke torture i/ili seksualnog nasilja koji primaju invalidnine, te da podaci budu razvrstani prema spolu, starosti, nacionalnosti i prebivalištu, kao i visini takvih naknada.⁴⁸

A.b. Žrtve seksualnog zlostavljanja

Komitet ESKP je preporučio državi članici **da osigura da žrtve seksualnog nasilja pretrpljenog za vrijeme oružanog sukoba 1992-1995 dobiju status civilnih žrtava rata, da osmisle i implementiraju koherentnu strategiju na državnom nivou,** kako bi se zaštitila ekonomska, socijalna i kulturna prava žrtava seksualnog nasilja i članova njihovih porodica, te kako bi se osiguralo sudjelovanje žrtava seksualnog nasilja u svim procesima donošenja odluka koje se tiču njih.⁴⁹

CEDAW Komitet je zahtijevao da država članica eksplicitno **prizna i adekvatno zaštititi žene koje su bile civilne žrtve seksualnog nasilja tokom oružanog sukoba, i to kroz državni zakon i dodjelom finansijskih sredstava za adekvatne socijalne mjere, uključujući i zdravstveno osiguranje i smještaj,** tako da su im prava i povlastice zagarantirane na području cijele teritorije države članice, i to na način koji je usporediv i koji se primjenjuje za vojne žrtve rata i raseljene osobe, kako bi se spriječili dodatni oblici indirektna diskriminacije.⁵⁰

A.c. Nestale osobe

Dok priznaje usvajanje Zakona o nestalim osobama i usmene informacije koje je dala delegacija države članice, Komitet protiv torture je preporučio državi članici da intenzivira svoje napore da se uspostavi Institut za nestale osobe, Fond za podršku porodicama nestalih osoba i centralna baza podataka nestalih osoba. Država članica, nadalje, treba osigurati da se dostupni načini za kompenzaciju koriste na nediskriminirajući način.⁵¹

Komitet za ljudska prava zauzeo je stajalište da država članica **treba poduzeti trenutne i djelotvorne akcije da istraži sve neriješene slučajeve nestalih osoba i osigura bez odgode da Institut za nestale osobe postane potpuno operativan, a u skladu sa odlukom Ustavnog Suda od 13. augusta 2005. godine.** Također treba osigurati da centralna baza podataka nestalih osoba

⁴⁷ E/C.12/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, tačka 39. i 40.

⁴⁸ CCPR/C/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta za ljudska prava, tačka 15.

⁴⁹ E/C.12/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, tačka 41.

⁵⁰ CEDAW/C/BIH/CO/3, Zaključni komentari Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena, tačka 38.

⁵¹ CAT/C/BIH/CO/1, Zaključni i preporuke Komiteta protiv torture, tačka 20.

*bude finalizirana i verificirana, da Fond za podršku porodicama nestalih osoba bude osiguran, te da plaćanja porodicama počnu što je prije moguće.*⁵²

b) Tortura u pritvoru/zatvoru

Komiteo protiv torture je preporučio da država članica treba *osigurati da muškarci, žene i djeca borave u odvojenim objektima tokom cijelog perioda pritvora ili izdržavanja kazne u skladu sa međunarodnim standardima* koji su na snazi, da se svim zatvorenim osobama *garantira pravo kontakta sa njihovim porodicama* i da imaju *direktan pristup nezavisnom liječniku i pravnom savjetniku* od samog početka lišavanja slobode.⁵³

Komiteo za ljudska prava je preporučio da država članica treba *poboljšati materijalne i higijenske uslove u pritvorskim ustanovama, zatvorima i institucijama za mentalno oboljele u oba entiteta i osigurati odgovarajući nivo osoblja, redovite vježbe i vanpritvorske aktivnosti za zatvorenike, kao i odgovarajući tretman mentalno oboljelih pacijenta*. Treba premjestiti sve pacijente iz Forenzičko–psihijatrijskog odjela zeničkog zatvora, i s tim u vezi, osigurati da Psihijatrijska bolnica u Sokocu ispunjava sve međunarodne standarde.⁵⁴

Također, Komiteo protiv torture, je stanovišta da država članica treba *sprovести brzu istragu o ukupnom navodnom nasilju u pritvorima ili zatvorima, uključujući forenzička ispitivanja* i da poduzme mjere da se takva dešavanja spriječe, te da poduzme *sve neophodne korake da poboljša režim za zatvorenike*. Slične aktivnosti bi mogle uključiti rad na zanatskom obrazovanju i stalnim tjelovježbama. Nadalje, država članica *treba osigurati sistematični pregled pravila ispitivanja, uputstava, metoda i prakse za osobe koje su lišene slobode*. Preporuke koje je dao Ured ombudsmana i drugi koji rade na stalnom monitoringu trebaju biti blagovremeno implementirane.⁵⁵

Komiteo protiv torture je naglasio, na osnovu informacija koje je dala država članica, da osnova ili procedure koje omogućavaju zatvorenicima da podnesu tužbu postoje, ali je Komiteo i dalje izrazio zabrinutost zbog toga što se procedure razlikuju od jednog do drugog zatvora i što zatvorenici nisu svjesni svojih prava na žalbu kako je osigurano članom 13. Konvencije. Zato država članica treba osigurati, između ostalog:

- (a) *Da su osobe koje su lišene slobode svjesne svojih prava i mogućnosti na žalbu;*
- (b) *Ustanoviti nezavisni mehanizam za istragu navodne torture ili lošeg tretmana; i*
- (c) *Omogućiti i dozvoliti stalni pristup, koji će biti povjerljiv, drugih nadležnih tijela kao što su sudije nadležnih sudova, Uredi ombudsmana i nevladinih organizacija osobama koje su lišene slobode.*⁵⁶

I Komiteo za ljudska prava je stajališta da država članica *treba osigurati da svi službenici koji vrše sprovođenje zakona pruže potpunu implementaciju prava osobama lišenih slobode, te da takvim osobama bude garantirano i pravo na ravnopravnost stranaka u postupku*, te da država članica *treba razmotriti brisanje nejasnog koncept javne sigurnosti ili sigurnosti imovine kao osnova za određivanje istražnog pritvora iz Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine*.⁵⁷

⁵² CCPR/C/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta za ljudska prava, tačka 14.

⁵³ CAT/C/BIH/CO/1, Zaključci i preporuke Komiteta protiv torture, tačka 14. i 15.

⁵⁴ CCPR/C/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta za ljudska prava, tačka 19.

⁵⁵ CAT/C/BIH/CO/1, Zaključci i preporuke Komiteta protiv torture, tačka 16., 17. i 18.

⁵⁶ CAT/C/BIH/CO/1, Zaključci i preporuke Komiteta protiv torture, tačka 19.

⁵⁷ CCPR/C/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta za ljudska prava, tačka 17. i 18.

3.4. Nezavisnost sudija i pravnika

Komitet protiv torture je zauzeo stanovište da država članica treba osigurati da su sudije, tužitelji, advokati i drugo osoblje u potpunosti svjesni međunarodnih obaveza države članice propisanih Konvencijom i **da pravičan tretman preovladava u svim sudskim postupcima, te da je nezavisnost sudstva potpuno zagarantirana i zaštićena, posebno u postupcima koji se odnose na zaštitu manjina i povratnika.**⁵⁸

IV Sloboda i sigurnost osobe

Komitet protiv torture je izrazio zabrinutost da pojedinci nisu možda bili u mogućnosti da uživaju punu zaštitu na svim instancama u skladu sa relevantnim članovima Konvencije u vezi s protjerivanjem, povratkom ili ekstradicijom u drugu zemlju. Stoga, država članica treba **da osigura potpunu usklađenost sa članom 3. Konvencije i da osigura da su pojedinci unutar jurisdikcije države članice predmetom kompetentnih vlasti, te da im se garantira pravičan tretman u svim fazama postupka, uključujući mogućnost za efektivno, nezavisno i nepristrasno pretresanje odluka o protjerivanju, povratku ili ekstradiciji.** Država članica nadalje treba da dostavi Komitetu informacije u vezi sa slučajevima ekstradicije u kojima rizik bivanja predmetom torture jeste ili nije razmotren, uključujući informaciju o tome da li su instrumenti zaštite funkcionalni kako bi spriječili takvu ekstradiciju.⁵⁹

4.1. Zaštita od mina

Komitet ESKP je pozvao državu članicu da **nastavi svoje napore i da traži dalju međunarodnu pomoć za uklanjanje protupješađijskih mina na svim dijelovima njezine teritorije.**⁶⁰

Komitet o pravima djeteta je preporučio državi članici **da nastavi sa sprovođenjem kampanja za podizanje svijesti o minama, pokrene programe deminiranja kao stvar od prioritetnog značaja i proširi psihološku i socijalnu pomoć djeci koja su nastradala od eksplozije mine** ili trpe druge posljedice oružanog sukoba.⁶¹

4.2. Djeca lišena slobode

Komitet o pravima djeteta je preporučio državi članici **da u potpunosti usaglasi sistem maloljetničkog pravosuđa sa Konvencijom, naročito sa članovima 37., 39. i 40. Konvencije, kao i sa ostalim standardima Ujedinjenih naroda iz oblasti maloljetničkog pravosuđa, kao što su Pravila Ujedinjenih naroda o minimalnim standardima za maloljetničko pravosuđe (Pekinška pravila), Smjernice Ujedinjenih naroda za sprječavanje maloljetničkog prijestupništva (Rijadske smjernice), Pravila Ujedinjenih naroda za zaštitu maloljetnih osoba lišenih slobode i Bečke smjernice za aktivnosti koje se tiču djece u sistemu krivičnog pravosuđa, te preporuke Komiteta koje su proistekle sa opće rasprave o maloljetničkom pravosuđu** (CRC/C/46, para 203-238). U tom smislu, Komitet je naročito preporučio državi članici da:

- (a) **obezbjedi sistematičnu obuku sudija i savjeta za osobe mlađe od 18 godina;**

⁵⁸ CAT/C/BIH/CO/1, Zaključci i preporuke Komiteta protiv torture, tačka 11.

⁵⁹ CAT/C/BIH/CO/1, Zaključci i preporuke Komiteta protiv torture, tačka 12.

⁶⁰ E/C.12/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, tačka 48.

⁶¹ CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 64.

- (b) poduzme sve neophodne mjere kako bi se *obezbijedilo da osobe mlađe od 18 godina budu lišene slobode samo u krajnjoj nuždi i u što kraćem vremenskom periodu, te da u slučaju zatvaranja budu obavezno odvojene od odraslih osoba;*
- (c) *obezbijedi osobama mlađim od 18 godina koje su smještene u zatvore – uključujući i istražne zatvore – pun program obrazovnih aktivnosti* (uključujući i fizičko obrazovanje);
- (d) *poduzme hitne korake kako bi značajno unaprijedila uslove zadržavanja u pritvoru osoba mlađih od 18 godina* koje su lišene slobode, u skladu sa međunarodnim standardima;
- (e) *uspostavi precizniju zakonsku regulativu procesa odvratanja od delinkvencije* kao što je to predviđeno članom 40 (3) Konvencije o pravima djeteta;
- (f) *jasnije definira uslove za nadzor maloljetnih pritvorenika* kojeg određuje sudija za maloljetnike;
- (g) *razmotri mogućnost izmjene trenutnih zatvorskih kazni koje se primjenjuju nad osobama između 16 i 18 godina starosti koje su počinile zločin, ukidanjem minimalne jednogodišnje i smanjenjem maksimalne desetogodišnje zakonske kazne;*
- (h) *u Republici Srpskoj uspostavi pravo na branioca od početka krivičnog postupka;*
- (i) *zatraži tehničku pomoć od UNICEF-a, OHCHR-a, između ostalih.* ⁶²

4.3. Trgovina ljudima i savremni oblici ropstva

Komitet ESKP je preporučio državi članici *da obučava medicinsko i psihološko osoblje centara za socijalnu zaštitu o specifičnim potrebama žrtava trgovine, te da pojača napore na uspostavljanju djelotvornog mehanizma za prikupljanje podataka o aktivnostima borbe protiv trgovine ljudima*, te je zatražio od države članice da u svoj sljedeći periodični izvještaj uključujući ažurirane informacije o broju slučajeva u kojima su podignute optužnice protiv trgovaca i policajaca uključenih u trgovinu ljudima, te informacije o izrečenim kaznama.⁶³

Komitet protiv torture je priznao učinjene napore države članice na ukidanju trgovine ljudima u svrhu seksualnog ropstva, ali je istovremeno izrazio zabrinutost jer je samo mali broj slučajeva istražen i krivično procesuiran i da su uglavnom novčane kazne i blage presude izrečene u tim slučajevima. Stoga, Komitet smatra da država članica treba:

- (a) Poduzeti neophodne mjere kako bi osigurala *da svi zvaničnici koji sprovode zakon potpuno i brzo istraže sve navodne slučajeve trgovine ljudima i da se počiniteljima sudi;*
- (b) *Razmotriti izmjenu Krivičnog zakona i Zakona o krivičnom postupku kako bi se osiguralo da osobe optužene za trgovinu ljudima budu pod sankcijama i kaznama* koje odražavaju ozbiljnost krivičnog djela;
- (c) *Osigurati potpunu implementaciju Zakona o kretanju i boravku stranaca i podzakonske akte o zaštiti žrtava trgovine ljudima;*
- (d) *Osigurati da žrtve trgovine ljudima dobiju obeštećenje* i da imaju pravo na pravičnu i adekvatnu kompenzaciju koja se može provesti.⁶⁴

CEDAW Komitet zahtijeva *da država članica intenzivira svoje napore u borbi protiv trgovine ženama i djevojčicama*. Preporuka Komiteta je *da se jačaju mjere koje imaju za cilj poboljšanje ekonomskog položaja žena i podizanja svijesti*, kako bi se eliminirala njihova podložnost onima

⁶² CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 74.

⁶³ E/C.12/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, tačka 44.

⁶⁴ CAT/C/BIH/CO/1, Zaključci i preporuke Komiteta protiv torture, tačka 21.

koji se bave trgovinom, kao i da se pojača socijalna pomoć, te mjere rehabilitacije i reintegracije žena i djevojčica koje su bile žrtve trgovine. Preporuka Komiteta je da *se takvom zaštitom obuhvate i žene državljanke Bosne i Hercegovine kojima se trguje unutar zemlje, kao i one koje su žrtve trgovine u druge svrhe koje ne uključuju prostituciju*. Komitet je pozvao Vladu da osigura *korištenje maksimalnih zakonskih mogućnosti u kažnjavanju trgovaca, kao i da osigura da žene i djevojčice žrtve trgovine dobiju potrebnu pomoć* u procedurama, prije, u toku i nakon postupka, kako bi svjedočile protiv trgovaca. Komitet zahtijeva da država članica u narednom izvještaju dostavi opsežne informacije i podatke o trgovini ženama i djevojčicama, kao i analize o oblicima trgovine ženama u Bosni i Hercegovini i poduzetim mjerama za suzbijanje ovih novih trendova.⁶⁵

Sličnog stajališta je i Komitet za ljudska prava po kojem država članica *treba osigurati da počinioci djela trgovine ljudima budu djelotvorno krivično gonjeni; sudije, tužitelji i službenici za sprovođenje zakona budu obučeni o primjeni standarda borbe protiv trgovine ljudima i korupcije; osigura potrebne fondove iz državnog budžeta za programe pomoći žrtvama i podrške svjedocima*; poduzme djelotvorne mjere za borbu protiv eksploatacije djece, posebno romske djece i druge djece manjinskih nacionalnosti u svrhu uličnog prosjačenja ili drugih vrsta prisilnog rada.⁶⁶

Komitet o pravima djeteta je državi članici preporučio da:

- (a) *poduzme sveobuhvatno istraživanje na nivou cijele države kojim bi se došlo do broja, sastava i karakteristika radne djece i djece koja žive i rade na ulicama u cilju osmišljavanja i implementacije sveobuhvatnih strategija i politika za sprječavanje i eliminaciju ekonomske eksploatacije ove kategorije djece;*
- (b) *se pobrine da se ovoj kategoriji djece obezbijedi odgovarajuća ishrana, odjeća, stambeni smještaj, zdravstvena zaštita i mogućnosti za obrazovanje*, uključujući strukovno obrazovanje i edukaciju u oblasti životnih vještina, u cilju pružanja podrške njihovom punom razvoju;
- (c) *se pobrine da implementacija zakona bude u punoj saglasnosti sa članom 32. Konvencije i ILO Konvencijama 138. (iz 1973. godine) i 182. (iz 1999. godine);*
- (d) *zatraži pomoć od Međunarodnog programa za eliminaciju dječjeg rada (IPEC) i UNICEF-a, između ostalih.*⁶⁷

Nadalje, Komitet je u svjetlu člana 34. i drugih relevantnih članova Konvencije o pravima djeteta, preporučio državi članici da *dodatno ojača napore u pravcu pune implementacije i ugrađivanja pomenutog Opcionog protokola u sisteme krivičnog pravosuđa, kao i da identifikira, spriječi i eliminira trgovinu djecom u seksualne i druge izrabljivačke svrhe*, uključujući studije kojima bi se procijenila priroda i veličina problema, te izdvajanjem dovoljnih sredstava za ovu oblast. Nadalje, država članica bi trebalo da, između ostaloga:

- *pruži adekvatnu i sistematičnu obuku svim relevantnim profesionalnim grupama, naročito osobama zaduženima za sprovođenje zakona;*
- *pokrene kampanje za podizanje svijesti i prevenciju*, koje će prvenstveno biti namijenjene djeci;
- *zatraži pomoć od UNICEF-a i drugih relevantnih organizacija.*⁶⁸

Komitet o pravima djeteta je posebno ukazao državi članici na *potrebu da se sprovedu temeljne, nezavisne i efikasne istrage u vezi sa navodnom uključenošću pripadnika policije u aktivnosti*

⁶⁵ CEDAW/C/BIH/CO/3, Zaključni komentari Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena, tačka 28.

⁶⁶ CCPR/C/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta za ljudska prava, tačka 16.

⁶⁷ CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 66.

⁶⁸ CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 70.

povezane sa trgovinom ljudima, te da protiv njih, ukoliko se dokaže da su krivi, budu izrečene odgovarajuće krivične i/ili druge sankcije.⁶⁹

4.4. Nasilje nad ženama i djecom

Komitet ESKP je apelirao na državu članicu *da osigura usklađivanje odredbi krivičnih zakona entiteta i Distrikta Brčko o krivičnom djelu porodičnog nasilja sa državnim Zakonom o ravnopravnosti spolova, kao i njihovu primjenu od strane sudija, tužitelja i policije*. Komitet je također preporučio da država članica *poduzme mjere na senzibiliziranju snaga unutrašnjih poslova i javnosti u smislu uzroka, kriminalne prirode, i specifičnih potreba žrtava porodičnog nasilja*.⁷⁰

Iako uvažava pravne i druge napore države članice na rješavanju pitanja nasilja nad ženama, CEDAW Komitet je izrazio zabrinutost zbog toga što tekstovi zakona u oba entiteta mogu dozvoliti različita pravna tumačenja i nedosljednu primjenu kaznenih odredbi zbog činjenice da je u Federacije Bosne i Hercegovine nasilje u porodici definirano kao krivično djelo, a u Republici Srpskoj i kao krivično djelo i kao prekršaj. Pored toga, provedba zakona je spriječena i nedostatkom potrebnih podzakonskih propisa i struktura. Zato, CEDAW Komitet *zahtijeva da država članica harmonizira zakone iz oba entiteta i da ubrza formuliranje i usvajanje podzakonskih propisa, kao i uspostavu relevantnih struktura i institucija potrebnih za implementaciju*. Pored toga, preporuka Komiteta je i da *se poduzmu konkretne mjere za ohrabrivanje žena da prijave slučajeve nasilja u porodici i da se osigura, kroz programe obuke, da zvaničnici/e javnih institucija, naročito oni/e koji/e sprovode zakon, sudstvo, pružaoci zdravstvenih usluga, socijalni radnici/e i nastavno osoblje, budu u potpunosti upoznati sa primjenjivim pravnim odredbama, kao i svim oblicima nasilja nad ženama, te da su obučeni da reagiraju na adekvatan način*. Komitet, također, podstiče *državu članicu da prikuplja podatke o slučajevima porodičnog nasilja nad ženama* i da, na temelju takvih podataka, nastavi sa izradom održivih strategija za borbu protiv ovakvog kršenja ljudskih prava.⁷¹

Komitet o pravima djeteta, je preporučio državi članici da:

- (a) se pobrine da *se zakonske mjere koje su u toku (novi Zakon o porodici i novi Zakon o zaštiti od porodičnog nasilja) što prije usvoje i implementiraju u oba entiteta;*
- (b) *izradi sveobuhvatnu studiju o nasilju nad djecom*, naročito o seksualnom zlostavljanju djece, kako bi se procijenili obim, uzroci, raširenost i priroda tog fenomena;
- (c) *izričito zabrani fizičko kažnjavanje djece u porodici i u institucijama;*
- (d) *uključivanjem djece ojačaju kampanje podizanja svijesti i edukacije* sa ciljem sprječavanja i eliminacije nasilja nad djecom i promocije pozitivnih, nenasilnih oblika discipline i poštivanja dječijeg mišljenja, istovremeno radeći na podizanju svijesti o negativnim posljedicama fizičkog kažnjavanja;
- (e) *evaluirá rad postojećih struktura i obezbijedi obuku stručnog osoblja* koje je uključeno u ovu vrstu slučajeva;
- (f) *ojača mjere kako bi se podstaklo prijavljivanje slučajeva nasilja nad djecom* te da ojača mjere za krivično gonjenje počinitelja takvih djela;

⁶⁹ CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 72.

⁷⁰ E/C.12/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, tačka 43.

⁷¹ CEDAW/C/BIH/CO/3, Zaključni komentari Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena, tačka 25. i 26.

- (g) *obezbjedi staranje te puni fizički i psihološki oporavak i reintegraciju* djece koja su bila žrtve nasilja.⁷²

Također, i Komitet za ljudska prava je stanovišta da država članica *treba osigurati djelotvorno sprovođenje zakona o suzbijanju porodičnog nasilja, intenzivirati obuku za sudije, tužitelje i osoblje za sprovođenje zakona o primjeni takve legislative, kao i bolničkog i drugog osoblja koji radi sa žrtvama porodičnog nasilja i zlostavljenjem djece*, uvesti standardne procedure za prikupljanja medicinskih dokaza o porodičnom nasilju, i *poboljšati programe pomoći za žrtve i pristup djelotvornom pravnom lijeku*.⁷³

V Osnovne slobode (ili pravo učešća)

5.1. Učešće u političkom i javnom životu

Komitet CEDAW je zatražio od države članice da *bez odlaganja ispoštuje svoje obaveze utvrđene Konvencijom o eliminaciji diskriminacije žena, da uključi žene u sve političke, ekonomske i transformacijske procese na državnom, entitetskom, kantonalnom i općinskom nivou, kako bi one bile ravnopravne sa muškarcima i da gender analize budu sastavni dio tih procesa*.⁷⁴

VI Prava iz oblasti rada

Komitet ESKP je apelirao na državu članicu da *pojača svoje napore u borbi protiv nezaposlenosti kroz posebno ciljane programe*, uključujući programe usmjerene ka smanjenju nezaposlenosti među mladima, ženama, posebno nositeljicama domaćinstava, kao i nezaposlenosti među siromašnim i marginaliziranim grupama⁷⁵

Također, Komitet ESKP je preporučio da *država članica poduzme djelotvorne mjere kako bi osigurala da poslodavci poštuju ugovorne obaveze prema svojim uposlenicima*, tj. da se uzdrže samovoljnog otpuštanja uposlenika ili neisplaćivanja na vrijeme plaća ili doprinosa za socijalno osiguranje. Komitet je dalje preporučio državi članici da *osigura da jedinice inspekcije rada imaju dovoljno kadra i resursa da se djelotvorno bore protiv zloupotrebe radničkih prava*.⁷⁶

Komitet ESKP je preporučio državi članici da *poduzme mjere na ukidanju sankcija nametnutih osobama koje rade u neformalnom sektoru*, tj. ukidanjem prijavljivanja na biro za zapošljavanje na rok od 12 mjeseci.⁷⁷

6.1. Prava manjina u oblasti rada

Komitet ERD je zabilježio sa zabrinutošću da zahtjevi mnogih radnika koji pripadaju manjinskim grupama, a koji su tokom oružanog sukoba otpušteni sa svojih radnih mjesta/ili stavljeni na liste čekanja zbog svoje etničke pripadnosti, još uvijek nisu riješeni. Radnicima čiji su slučajevi

⁷² CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 43.

⁷³ CCPR/C/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta za ljudska prava, tačka 12.

⁷⁴ CEDAW/C/BIH/CO/3, Zaključni komentari Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena, tačka 12.

⁷⁵ E/C.12/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, tačka 35.

⁷⁶ E/C.12/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, tačka 36.

⁷⁷ E/C.12/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, tačka 37.

riješeni od entitetskih i kantonalnih komisija, uspostavljenih po osnovu člana 152. Zakona o radu Republike Srpske i članu 143. Federacije Bosne i Hercegovine, vrlo često nije dodijeljena nikakva kompenzacija (član 5(e) i (i)), zbog čega je Komitet *naložio državi članici da osigura da svi zahtjevi svih radnika koji su otpušteni sa svojih radnih mjesta ili stavljeni na liste čekanja tokom oružanog sukoba zbog svoje etničke pripadnosti budu ekspeditivno riješeni, te da se preporuke entitetskih i kantonalnih komisija promptno i u dobroj volji implementiraju.*

Komitet je također izrazio zabrinutost zbog male zastupljenosti etničkih manjina, posebno Roma, na tržištu rada (član 5(e)(i)), zbog čega je *preporučio državi članici da poboljša upošljavanje etničkih manjina, uključujući i posebno Roma, u javnom i privatnom sektoru, kroz implementiranje strategija koje će obučavati i kvalificirati takve osobe za poslove na tržištu rada, dajući podsticaj poslodavcima za upošljavanje takvih osoba*, i uspostavljanje nezavisnog mehanizma na državnom nivou kako bi se adresirala diskriminacija pri upošljavanju i promociji u javnom i privatnom sektoru zapošljavanja/rada.⁷⁸

6.2. Ravnopravnost spolova u oblasti rada

CEDAW Komitet je zatražio od države članice da sprovede relevantne dijelove Zakona o ravnopravnosti spolova i relevantne preporuke Projekta za implementaciju ovog Zakona, kao *i da osigura da državna i privatna preduzeća odgovaraju pred sudom za kršenje odredbi o ravnopravnosti spolova sadržanim u Zakonu o ravnopravnosti spolova i regulativom iz oblasti rada.* Komitet je također zatražio da država članica *intenzivira svoje napore u tom pogledu da su svi programi zapošljavanja gender senzitivni i da žene u potpunosti koriste mogućnosti planiranih programa za podršku poduzetništvu*, uključujući i mogućnosti povoljnih kreditnih linija. Preporuka Komiteta je i da se *pojačaju naponi kako bi se povećala zastupljenost žena u formalnoj ekonomiji i kako bi se eliminirala profesionalna segregacija*, u oba smjera po horizontali i po vertikali; da se smanji i premosti razlika u plaćama između žena i muškaraca u javnom sektoru; i da se ženama osigura pristup strukovnom obrazovanju.⁷⁹

VII Pravo na adekvatan standard življenja

7.1. Siromaštvo i životni uslovi (MDG 1)

Komitet ESKP je apelirao na državu članicu da u rješavanju pitanja siromaštva *prioritetno osigura pružanje odgovarajuće socijalne pomoći pojedincima i grupama koji žive ispod linije siromaštva; da se učinak zakona i politika na ekonomska, socijalna i kulturna prava takvih pojedinaca i grupa procjenjuje na osnovu redovno ažuriranih podataka, razvrstanih po spolu, starosti, etničkoj pripadnosti, socijalnom statusu i drugim relevantnim kriterijima, te da se s tim ciljem usvoje i provedu djelotvorni kontrolni mehanizmi.* U tom pogledu Komitet je uputio državu članicu na izjavu koji je Komitet usvojio 4. maja 2001. godine o Siromaštvu i Međunarodnom paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima.⁸⁰

CEDAW Komitet je zatražio da država članica *osigura da svi državni programi za ublažavanje siromaštva, a koji su razvijeni u okviru Srednjoročne razvojne strategije za smanjivanje siromaštva, i implementirani od strane ministarstava, u potpunosti služe ženama, posebno marginaliziranim grupama žena, u skladu sa njihovim potrebama i okolnostima*, te da

⁷⁸ CERD/C/BIH/CO/6, Zaključna razmatranja Komiteta o eliminaciji rasne diskriminacije, tačka 18. i 19.

⁷⁹ CEDAW/C/BIH/CO/3, Zaključni komentari Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena, tačka 34.

⁸⁰ E/C.12/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, tačka 45.

informacije o poduzetim mjerama i njihovim rezultatima budu sadržane u narednom periodičnom izvještaju.⁸¹

Komiteo o pravima djeteta je preporučio državi članici *da poduzme sve neophodne mjere za pružanje podrške i materijalne pomoći porodicama koje žive u oskudici*, kao i da izradi programe namijenjene najsiromašnijim porodicama, kako bi se svojoj djeci zagarantiralo pravo na odgovarajući nivo životnog standarda.⁸²

7.2. Pravo na adekvatno stanovanje (MDG 7)

Komiteo ESKP je preporučio državi članici *da usvoji na državnom nivou stambeni zakon i državnu stambenu strategiju kojima bi se rješavale stambene potrebe stanovništva*. Komiteo je također preporučio *državi članici da dodijeli dovoljna sredstva za osiguravanje socijalnih stanova, posebno za osobe sa nižim primanjima, siromašne i marginalizirane grupe*.⁸³

7.2.1. Pravo na adekvatno stanovanje manjina

Komiteo ERD je izrazio zabrinutost što se mnogi ljudi različitih nacionalnosti, posebno Romi, nisu u mogućnosti vratiti u svoje prijeratne domove zbog nedostatka dokaza o vlasništvu ili zbog propusta vlasti da deložiraju ili kazne privremene korisnike koji često unište ili opljačkaju imovinu prije napuštanja iste. Komiteo je također izrazio zabrinutost zbog izvještaja da su mnoga privremena naselja u kojima su živjeli Romi prije rata uništena, te da se Romi i dalje deložiraju iz njihovih privremenih nasilja, bez dodjeljivanja adekvatnog alternativnog smještaja, a s obzirom na činjenicu da Romi često nisu u mogućnosti iznajmiti privatni smještaj zbog rasne diskriminacije ili siromaštva (član 5(e)(iii)). Imajući u vidu Opću preporuku br. 27⁸⁴, Komiteo ERD je zatražio da država članica *omogući povratak svih ljudi različitih etničkih pripadnosti, posebno Roma, u njihove prijeratne domove, osigura mogućnost da zakonski zauzmu i sigurno žive u nezvaničnim romskim naseljima, a gdje je to potrebno, osigura adekvatan alternativni smještaj ili naknadu za raseljene Rome, uključujući i prijeratne korisnike koji su iseljeni iz svojih naselja ili čiji su domovi uništeni*.⁸⁵

Prema Komitetu za ljudska prava, država članica *treba ponovo razmotriti plan izmještanja romskog naselja u Butmiru, uzimajući u obzir prava stanovnika naselja koje postoji preko 40 godina, kao i alternativna rješenja kako bi spriječila zagađenje opskrbe vode*. Komiteo je podsjetio državu članicu da *bilo kakvo izmještanje mora biti izvršeno na nediskriminirajući način i mora biti u skladu sa međunarodnim standardima ljudskih prava, uključujući i prava pojedinaca na pravni lijek, kompenzaciju, kao i dodjelu alternativnih stambenih jedinica*.⁸⁶

7.3. Pravo na zdravstvenu zaštitu (MDG 4, 5 i 6)

Komiteo ESKP je zatražio od države članice *da promovira usvajanje međuentitetskog sporazuma o penzionim pravima, te da osigura provođenje međuentitetskog sporazuma o zdravstvenom osiguranju, s ciljem garantiranja pristupa penzijama i zdravstvenoj zaštiti za povratnike koji se vraćaju iz jednog entiteta u drugi*.⁸⁷

⁸¹ CEDAW/C/BIH/CO/3, Zaključni komentari Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena, tačka 40.

⁸² CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 55.

⁸³ E/C.12/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, tačka 46.

⁸⁴ CERD, 57. sesija (2000), Opće preporuke broj 27., Diskriminacija protiv Roma, stav 31.

⁸⁵ CERD/C/BIH/CO/6, Zaključna razmatranja Komiteta o eliminaciji rasne diskriminacije, tačka 20.

⁸⁶ CCPR/C/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta za ljudska prava, tačka 23.

⁸⁷ E/C.12/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, tačka 42.

CEDAW Komitet je zatražio da država članica *nastavi sa svojim naporima koji se odnose na harmoniziranje i poboljšanje regulative iz oblasti zdravstva i zdravstvenih usluga u zemlji i na integriranje gender perspektive u sve reforme zdravstva, kako bi žene na cijeloj teritoriji mogle imati jednak pristup odgovarajućim i adekvatnim zdravstvenim uslugama, a posebno, kako bi se smanjio stepen smrtnosti porodilja*. Preporuka Komiteta, također, je da se poduzmu mjere koje će *garantirati uspješan pristup žena i djevojčica informacijama i uslugama koje se odnose na seksualno i reproduktivno zdravlje, kako bi se spriječilo pribjegavanje abortusu i zaštitile žene od negativnih posljedica po zdravlje takvih poduhvata*. Nadalje, preporuka Komiteta je da se usvoje programi i politke za povećanje dostupnosti i znanja o kotraceptivnim metodama, na način da se razvija razumijevanje da planiranje porodice predstavlja odgovornost oba partnera.⁸⁸

7.3.1. Pravo na zdravstvenu zaštitu djece

Komitet o pravima djeteta je preporučio državi članici da poduzme sve neophodne mjere *kako bi se svojoj djeci obezbijedio jednak pristup i uravnotežen kvalitet zdravstvenih usluga*, uz posvećivanje *naročite pažnje djeci iz ugroženih grupa*, naročito Romima. Komitet je nadalje preporučio državi članici da ojača napore u pravcu poboljšanja zdravstvenog stanja djece u državi članici:

- (a) jačanjem napora za *obezbjedivanje dostupnosti osnovnih usluga zdravstvene zaštite svoj djeci;*
- (b) *jačanjem programa vakcinacije;*
- (c) *poboljšanjem nutritivnog statusa djece;*
- (d) *promoviranjem isključivog dojenja tokom prvih šest mjeseci života* uz dodavanje odgovarajuće ishrane nakon tog perioda;
- (e) *zahtijevanjem tehničke pomoći u vezi sa tim pitanjima* od UNICEF-a i Svjetske zdravstvene organizacije (WHO), između ostalih.

Nadalje, Komitet je preporučio državi članici da *pojača mjere za rješavanje problema povećane konzumacije alkohola i duhana među djecom*, da poboljša programe za promociju zdravog načina života i da uspostavi usluge savjetovanja za mentalno i reproduktivno zdravlje namijenjene adolescentima..⁸⁹

Komitet o pravima djeteta je državi članici preporučio da:

- (a) *ojača napore u oblasti sprječavanja širenja HIV/AIDS-a*, imajući u vidu Opći komentar Komiteta br. 3 o HIV/AIDS-u i pravima djeteta i Međunarodne smjernice za HIV/AIDS i ljudska prava (E/CN.4/1997/37);
- (b) *pokrene kampanje i programe za podizanje svijesti o HIV/AIDS-u među adolescentima*, naročito među onima koji spadaju u ugrožene grupe, kao i među širom populacijom, u cilju smanjenja diskriminacije djece koja su zaražena i pogođena HIV/AIDS-om;
- (c) *zatraži daljnju tehničku pomoć od UN-ovog Zajedničkog programa za HIV/AIDS i UNICEF-a.*⁹⁰

7.4. Pravo na obrazovanje (MDG 2)

Komitet ESKP je apelirao na državu članicu *da osigura da se prestane sa praksom "dvije škole pod jednim krovom", te gradnjom odvojenih škola za djecu pripadnika različitih etničkih grupa*. Komitet je preporučio da *država članica spoji i podučava jedan plan i program u svim*

⁸⁸ CEDAW/C/BIH/CO/3, Zaključni komentari Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena, tačka 36.

⁸⁹ CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 49. i 51.

⁹⁰ CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 53.

razredima, bez obzira na etničko porijeklo, te zatražio od nje da u svom sljedećem izvještaju izvijesti o svim koracima u tom pogledu.⁹¹

CEDAW Komitet je zatražio da *država članica distribuirala informacije o Konvenciji u programima u obrazovnom sistemu, uključujući edukaciju o ljudskim pravima i gender obuku, sa perspektivom koja mijenja postojeće stereotipne stavove o ulogama žena i muškaraca i ponašanjima prema tim ulogama*. Preporuka Komiteta je da se pokrenu kampanje podizanja svijesti i za žene i za muškarce, te da se podstiču mediji na projiciranje pozitivnih primjera žena i jednakog položaja i odgovornosti žena i muškaraca u privatnoj i javnoj sferi.⁹²

Također, preporuka CEDAW Komiteta je da *se nastavi s procesom reforme kako bi se osigurala konzistentnost u obrazovnim mogućnostima za oba spola u oba entiteta Bosne i Hercegovine, uključujući ruralna područja, kao i marginalizirane grupe žena i djevojčica*, posebno one koje pripadaju romskoj manjini. Preporuka Komiteta je, također, da država članica podstiče raznolikost obrazovnih i profesionalnih izbora za žene i muškarce.⁹³

7.4.1. Pravo manjina na obrazovanje

Komitet ESKP je apelirao na državu članicu da *promovira jednak pristup romske djece osnovnom, srednjem i tercijarnom obrazovanju*, npr. kroz dodjelu stipendija i refundiranje troškova za udžbenike i troškove putovanja u školu, te da pažljivo kontrolira pohađanje škole od strane romske djece.⁹⁴

Komitet ERD je nalažio državi članici da djelotvorno implementira preporuke sadržane u Planu Akcije za obrazovne potrebe Roma i drugih nacionalnih manjina (2004) i da iskorijeni diskriminaciju romske djece i djece koje pripadaju drugim etničkim manjinskim grupama od strane učitelja, školskih vlasti i učenika i njihovih porodica.⁹⁵

7.4.2. Obrazovanje o pravima djece

Komitet o pravima djeteta je preporučio državi članici da *ojača napore u obezbjeđivanju adekvatne i sistematske obuke i/ili senzitiviziranja u vezi sa dječjim pravima profesionalnih grupa* koje rade sa djecom i za djecu, naročito onih koji se staraju da se zakoni dosljedno sprovode, *kao i članova parlamenta, sudija, pravnika, zdravstvenog osoblja, nastavnika, školske uprave, te drugih relevantnih aktera*.⁹⁶

Komitet je također preporučio državi članici da:

- (a) *ojača napore u procesu usklađivanja zakona o obrazovanju i obezbijedi njihovu efikasnu i jedinstvenu implementaciju u cijeloj zemlji;*
- (b) poduzme sve neophodne mjere u pravcu pune implementacije članova 28. i 29. Konvencije, naročito kada su u pitanju djeca koja pripadaju najugroženijim grupama (tj. manjinske grupe, djeca koje žive u siromaštvu, djeca izbjeglice i povratnici, romska djeca, djeca sa invaliditetom, itd.);
- (c) *poboljša efikasnost obrazovnog sistema*, sa naročitim naglaskom na visok procenat djece koja napuštaju školovanje;

⁹¹ E/C.12/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, tačka 50; također vidjeti CERD/C/BIH/CO/6, Zaključna razmatranja Komiteta o eliminaciji rasne diskriminacije, tačka 23.

⁹² CEDAW/C/BIH/CO/3, Zaključni komentari Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena, tačka 24.

⁹³ CEDAW/C/BIH/CO/3, Zaključni komentari Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena, tačka 32.

⁹⁴ E/C.12/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, tačka 51.

⁹⁵ CERD/C/BIH/CO/6, Zaključna razmatranja Komiteta o eliminaciji rasne diskriminacije, tačka 22.

⁹⁶ CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 24.

- (d) *obezbijedi dostupnost predškolskog obrazovanja u cijeloj zemlji*, uključujući i u ruralnim područjima;
- (e) *poveća dostupnost programa strukovnog obrazovanja za mlade*, u cilju olakšavanja njihovog pristupa tržištu rada;
- (f) u kontekstu člana 29. Konvencije koji se bavi ciljevima obrazovanja, *uskлади obrazovni sistem u cijeloj zemlji, eliminira tzv. sistem "dvije škole pod jednim krovom"* i uspostavi odgovarajuće programe i aktivnosti u cilju stvaranja okruženja u kojem će među svom djecom vladati tolerancija, mir i razumijevanje kulturnih raznolikosti, kako bi se spriječili netrpeljivost, nasilje među djecom i diskriminacija u školi i društvu u cjelini;
- (g) *djeci obezbijedi odgovarajući prostor i objekte za odmor i slobodno vrijeme*, kao i za rekreativne i kulturne aktivnosti;
- (h) *zatraži tehničku pomoć od UNESCO-a i UNICEF-a.*⁹⁷

7.5. Pravo na socijalnu zaštitu

Komitet ESKP je apelirao na državu članicu da osigura da se *odgovarajuća sredstva iz cjelokupnih resursa entiteta, kantona i općina dodijele centrima za socijalnu zaštitu, te da se poveća broj socijalnih radnika, psihologa i drugog kvalificiranog osoblja ovih centara*, kako bi se bolje odgovorilo na specifične potrebe djece bez roditeljskog staranja, nositeljica domaćinstava, osoba sa invaliditetom i žrtava trgovine ljudima, posebno žena i djece.⁹⁸

Komitet o pravima djeteta je preporučio državi članici *da centrima za socijalni rad obezbijedi odgovarajuće ljudske i finansijske resurse i sistematičnu obuku osoblja, kao i da poduzme sve druge neophodne mjere kojima bi se zagarantirali kvalitet, efikasnost i transparentnost svih aktivnosti ovih institucija.*⁹⁹

7.6. Pravo na pitku vodu

Komitet ESKP je podsjetio državu članicu na obavezu da osigura pristup sigurnosti pitke vode u ili u neposrednoj blizini svakog domaćinstva. Pozvao je državu članicu da identificira raščlanjene pokazatelje i odgovarajuće nacionalne referentne podatke u vezi sa pravom na vodu, u skladu sa Općim komentarom Komiteta br.15 o pravu na vodu, te da u svoj sljedeći izvještaj uključi informacije o procesu identificiranja takvih pokazatelja i referentnih podataka.¹⁰⁰

VIII Posebne grupe

8.1. Interno raseljene osobe

Komitet ESKP je pozivao državu članicu da *pojača svoje napore na osiguranju održivog povratka izbjeglica u svoje domove, osiguravajući im jednako uživanje prava iz Pakta, posebno u području socijalne i zdravstvene zaštite i obrazovanja.*¹⁰¹

⁹⁷ CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 59.

⁹⁸ E/C.12/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, tačka 38.

⁹⁹ CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 37.

¹⁰⁰ E/C.12/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, tačka 49.

¹⁰¹ E/C.12/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, tačka 32.

Komitet ERD je zatražio od države članice *da penzije i zdravstvene usluge budu osigurane na nediskriminacijskim osnovama, bez obzira na nacionalnost, a posebno kada se tiču manjinskih povrataka*. Komitet je dalje preporučio državi članici *da izvrši pregled raspodjele penzija i zdravstvenih usluga, i za sada implementira Međuentitetski sporazum o zdravstvenoj zaštiti*.¹⁰²

Komitet za ljudska prava je preporučio državi članici *da poveća napore kako bi kreirala neophodne uslove za održiv povratak, i.e. kroz borbu protiv diskriminacije manjinskih povratnika, osiguravajući socijalnu reintegraciju povratnika i jednak pristup zaposlenju, obrazovanju i socijalnim uslugama, javnim uslugama, kao što su voda i struja, te kroz dalje deminiranje terena sa većinskom povratničkom populacijom*.¹⁰³ Nadalje, Komitet je izrazio zabrinutost u vezi oskudnih uslova u kolektivnim centrima gdje živi oko 7.000 raseljenih osoba, a većina ih pripada nacionalnim manjinama i drugim ugoženim grupama, te je preporučio državi članici *da treba nastaviti sa ukidanjem kolektivnih centara za raseljene osobe i osigurati odgovarajuće alternativne stanove osobama koji žive u takvim centrima*.¹⁰⁴

8.2. Izbjeglička i raseljena djeca

Komitet o pravima djeteta je preporučio državi članici da:

- (a) *nastavi ulagati napore u cilju bezbjednog povratka izbjegličke i raseljene djece i njihovih roditelja* i da što je više moguće radi na sprječavanju nasilnih napada na povratnike i raseljena lica i/ili njihovu imovinu;
- (b) *zadovoljava posebne potrebe i štiti prava izbjegličke i raseljene djece*, naročito u cilju obezbjeđivanja odgovarajućih smještajnih aranžmana za ovu djecu, te socijalne i profesionalne reintegracije njihovih roditelja;
- (c) *usklađi entitetske zakone sa državnim zakonima koji se tiču izbjeglica*;
- (d) *istraži problem djece čiji roditelji traže azil ili im je odobren privremeni ostanak ili imaju status izbjeglice u situaciji u kojoj ni roditelji ni dijete nemaju odgovarajuću dokumentaciju*, te da im obezbijedi nesmetan pristup pravima koja su propisana za ovu kategoriju lica;
- (e) *nastavi da traži tehničku suradnju od UNHCR-a po ovom pitanju*.¹⁰⁵

Komitet o pravima djeteta je također preporučio državi članici da *poduzme efikasne mjere kako bi se obezbijedilo da djeca koja pripadaju etničkim manjinama u potpunosti uživaju prava iz Konvencije*, te da poduzme posebne mjere u cilju podsticanja procesa pomirenja i izgradnje povjerenja, što bi uključilo i pokretanje širokih kampanja za edukaciju i podizanje svijesti.¹⁰⁶

¹⁰² CERD/C/BIH/CO/6, Zaključna razmatranja Komiteta o eliminaciji rasne diskriminacije, tačka 21.

¹⁰³ CCPR/C/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta za ljudska prava, tačka 20.

¹⁰⁴ CCPR/C/BIH/CO/1, Zaključne napomene Komiteta za ljudska prava, tačka 21.

¹⁰⁵ CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 62.

¹⁰⁶ CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 76.